

“גם כי אלך בגיא צלמות לא אירא רע”

זה המזמור נכבד מאוד

— א —

חותם מיוחד טבע מזמור כ"ג בתהלים — “ה' רעי לא אחסר” — בקרב קהילות ישראל. הלשון הפיוטית בה דימה עצמו המשורר לשה אשר ה' רועהו, חרף הביטוי המצומצם שניתן לעצם תמונת הדימוי בקטעי כמה פסוקים, לסירוגין. וזאת בתוככי מזמור שהיקפו מסתכם בשישה פסוקים בלבד, עשתה הציוריות הבלתי נשכחת של המשל והחוויה הדתית המשוקעת בה, רושם גדול על קוראי הדורות. תמונת הרועה הנאמן הדואג לעדרו ומגן עליו והעניין הביוגרפי והרעיוני הנמשלים לה, הקרינו אווירה אידיאלית, בוטחת של דאגה אבהית וקירבה רוחנית אינטימית שנחקקו בלבבות. קהילות ישראל ידעו לעמוד על ערכו הסגולי של המזמור ומצאו בנמשלו ובתוכנו ניחומים ומשאלות לב. לצד מה שמרבים לומר את המזמור בזמנים שונים של תפילות השבת, נוהגים לומר אותו בנעימה בכל סעודה.

אף היו מחז"ל שביקשו לקבוע לומר אותו עם כוס רביעית בליל הסדר מפני ש"ה' רעי לא אחסר" הוא "הלל הגדול" (פסחים ק"ח, ע"א, מהרשי"א שם). ופירשו את המחזה נורא ההוד, העולה מן המזמור, שהקב"ה יושב ברומו של עולם ומחלק מזון לכל בריה ובריה, הוא ההלל הגדול. עוד קישרו את ליל פסח למזמור בקובעם את כוס רביעית שהיא כנגד כוס הישועה שבפסוק ה': "דשנת בשמן ראשי כוסי רויה" (ירושלמי, פסחים, פ"י, הלכה א; בראשית רבה פ"ח, ה).

מעמד מיוחד למזמור בקרב חוקרי המקרא ומפרשיו. רק מעטים מתוך מאה וחמישים מזמורי תהלים נחקרו כה תכופות ובאופן כה אינטנסיבי כמו מזמור כ"ג. פרופ' מאיר וייס¹ מזכיר שבעים וחמישה חיבורים, ספרים ומאמרים על מזמור כ"ג שנתפרסמו בשנים 1981-1934. גם בקרב קהילות אומות העולם טבע המזמור את חותמו ומעמד נכבד לו בהרבה מטקסיהם.

— ב —

על שגבו המיוחד של מזמורנו עמד אבן עזרא בקובעו בכלליות ובניסוח תמציתי: “זה המזמור נכבד” (תהלים כ"ג, א). הפליג באמירה זו השלי"ה בפירושו לתהלים וכתב: “זה המזמור נכבד מאוד”. הערכתו, ככל שהיא קצרה וסתמית, משקפת הערצה למזמור שאיכות ערכיו ומעשה החושב שבו הם מן המפורסמות שאינן צריכות ראיה והנמקה.

הערכת המזמור מן ההיבט הלירי; מצד היותו מביע את היחס האישי ביותר של האדם אל ה' ומתיר לנו הצצה בהירה ביותר לתוך נפשו של דוד, נמצא אצל רש"י הירש בפירושו

1. וייס מאיר — 1992, “בעל מזמור כ"ג על יחסו של ה' אליו”, בתוך: “Sh'aree Talmoon” (Edited by Fishban and Tov, Indiana).

לתהלים. סגולת המזמור וחשיבותו מתפרשות על פי זה אצל הרב יי יעקבסון². כלומר, עיי גילוי לבו של המחבר – דוד, המתאר את רגשותיו כלפי ה' נעשה המזמור הזה לתעודה חשובה ביותר לאמונה ולבטחון בה' מצד האדם בכלל, כיציר שנברא על ידו יתברך, ושל היהודי בפרט.

חיוניותו של המזמור משתקפת גם מהערותיו המתודיות של הרב יעקבסון על דרכו הפרשנית. משתמע מדבריו שמהותם האמונית של מזמורי תהלים, כפרקים מספר קודש, דורשת דווקא חשיפה של התפיסה האנושית של תוכן המזמור, צורתו ולשונו. כל אלה הלוא הם שנתנו למזמור את כוחו להיות כלי מבע לרגשותיו הדתיים של הפרט, לחדש את חוויית דוד המלך ולעשותו לחווייתי אני.

אופיו של המזמור השואל את דימויו מהווי הרועים והצאן, אינו מפתיע. גם דימוי הקב"ה לרועה, וישראל לצאן מרעיתו והפנים הרבות המסתעפות מן המערכת המטאפורית הזו, נפוץ במקרא. לשון היחיד, הנקוטה במזמור, הכוונה למה שהמשיל עצמו לשה ואת הקב"ה לרועה שלו (רד"ק), כבר הקדים על זה להצביע מדרש שוחר טוב (כ"ג, ב) שמצינו אצל יעקב שקרא לאל רועה: "האלקים הרעה אתי" (בראשית מ"ח, טו). ומה שאמר בכותרת הפתיחה 'מזמור לדוד' מזכיר לקורא מניה וביה שהווי הרועים והצאן הלוא היה פרק ביוגרפי בלתי נשכח מתקופת נעורו של דוד. על כך נמצאו למדים מדברי דוד עצמו, בהשתדלו לשכנע את שאול שיוכל להילחם בגולית הפלשתי ולנצחו, סיפר לו לראייה מאורע הרה סכנות מהביוגרפיה שלו: "רָעָה הִיָּה עֲבֹדְךָ לְאֲבִיו בְּצֹאן וּבַאֲרֵי וְאֵת הַדּוֹב וְנִשְׂאָה שֶׁהָעֵדֶר, וְיִצְאֵתִי אַחֲרָיו וְהִפְתִּיו וְהִצֵּלֵתִי מִפִּי וְיָקָם עָלַי וְהִחֲזַקְתִּי בְּזַקְנִי וְהִכְתִּיו וְהִמְתִּיו" (שמו"א י"ז, לד-לה).

מניסוח דבריו משתמע שהיתקלות בחיות טורפות בהיותו רועה בצאן, לא הייתה מקרה חד פעמי, אלא פעלים תדירים. מהדהדת מדבריו תזכורת, שלצד מה שמלאכת המרעה מצטיירת כרביצה בנאות דשא והסתופפות בנווה שלום ושלווה, מזומנות לרעיית הרועים גם פורענויות. אומץ לבו בנסיבות הללו והגבורה שהפגין בהכרעת חיות טרף, הם ראייה וסימן שיוכל להמית, בדומה להם, את גולית. כך מצד כוחו וגבורתו. אולם תיכף לכך מדבר דוד מצד בטחונו ואמונתו בישועת ה', משמע, ה' שהציל אותו מיד הארי ומיד הדב, הוא שיצילהו מיד הפלשתי (שמו"א י"ז, לו).

הצד הביוגרפי הזה שברקע חייו של דוד חוזר ומושמע מפי נתן הנביא, האומר בשליחות ה' לדוד: "אני לקחתיך מן הנוה מאחר הצאן להיות נגיד על ישראל" (שמו"ב ז', ח). ניכר כי הפרק הביוגרפי שבחי דוד כרועה צאן, טבע רושם בל ימחה. כך גם הכתוב עצמו, שעה שביקש לתאר את הצידוק לבחירתו של דוד על ידי ה' כרועה נאמן לעם ישראל הוא מספר: "ויבחר בדוד עבדו. ויקחהו ממכלאות צאן, מאחר עלות הביאו, לרעות ביעקב עמו, ובישראל נחלתו" (תהלים ע"ח, ע-עא; שמו"א ט"ז, יא, יט; י"ז, טו, כ, כה).

— ג —

נוח היה, לפרשנים שונים, לפרש את מזמור כ"ג כעיקרים אוטוביוגרפיים מחיי דוד אותם שירטט במבע לירי ובדימויים פיוטיים. הדוגמה במיטבה נמצאת אצל המלבי"ם:

2. ראה יי יעקבסון, נתיב בינה, סיני ת"א, מהדורה חמישית, עמ' 104-105.

"במזמור זה חרט את קורותיו מעת היותו רועה צאן במדבר עד שעלה למלוכה. תחילה שקיף על ראשית ימי חייו וידמה את עצמו כצאן רועה על נאות דשא ואת ה' כרועה המשגיח עליו כעין חמלה. הזמן הזה יהיה הזמן המאושר אצלו (א-ב). אחר כך, בהיותו בא ויוצא מבית שאול דימה את מצבו זה כשה שהתחיל להיות שובב ופראי ולברוח מן הדשא על הרים שובבים (ג). עתה יחל לצייר את שנרדף מפני שאול שבא כמה פעמים בסכנות עצומות עד שהיה כפשע בינו ובין המוות, ומצייר שהשה הגיע עיני השתובבותו על מעונות אריות והררי נמרים, אשר הוא מוכן בכל רגע להיות טרף לשיניהם ועל זה אמר בפסוק ד: 'גם כי אלך בגיא צלמות', מכל מקום 'לא אירע רע, כי אתה עמדי'. במשלו ראה את הרועה ההולך אתו מחזיק בידו האחת שבט קטן בו יכה את השה להטותו את הדרך הנכונה, ובידו האחרת מחזיק משענתו שבו יבריה כל טורף ומשחית. אחרי זה (ה) מצייר את משחו אותו כל ישראל בשמן למלך עליהם וכבר אינו נדמה כשה הרועה ומלחך על הקרקע, ובכל זאת היה בוחר יותר לשבת בבית ה' לאורך ימים".

פירוש המסביר את המזמור כמתאים למאורעות מחיי דוד נזכר בכלליות בשוחר טוב כ"ג, ו, ובילקוט שמעוני, תרצד: "מדבר בדוד, בשעה שהיה בורח מפני שאול. 'בנאות דשא', נדרש כיער חרת (שמו"א כ"ב, ה). 'בגיא צלמות' — במדבר זיף לשם ברח דוד מפני שאול, ותושביו גילו מתבואו לשאול (שמו"א כ"ג, יד-טו). עובדה זו מוזכרת במזמור נ"ד, ב: "בבוא הזיפים ויאמרו לשאול הלא דוד מסתתר עמנו". 'תערך לפני שלחן נגד צררי', זה המלכות (אפשר מפני הצירוף המצוי 'שלחן המלך'). וינגד צררי, זה דואג ואחיתופל. וכן רש"י (ב): ומזמור זה אמר דוד ביער חרת וכו'. משמע שמזמור זה נאמר ע"י דוד כשהיה בשעת צרה והביע בו את בטחונו באל ותקוותו לישועה. מובא גם אצל רד"ק (א). פרשנים אחרים משייכים את המזמור לתקופת מרד אבשלום, ויש שפירשוהו כמכוון למסעו של דוד מירושלים למדבר וחזרתו לירושלים.

מאחר ובכתבי הקודש מצוי השימוש בלשון 'צאן' ככינוי מושאל לעם ישראל, וירועה' להקבי"ה, יש שפירשו את המזמור כמכוון לכנסת ישראל כולה הבוטחת בה': "רבנן פתרי קרא בישראלי" (שוח"ט), ודרשוהו בשתי פנים. על העבר, שהוא מזמור הודיה, הלל ושבח על הטובה שגמל הקב"ה לישראל בצאתם ממצרים. שכל אותם ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר, לא חסרו דבר, שבירכם במן ובשלי. טובות אלה ואחרות נדרשו מפסוקי המזמור ומסימנים המוצפנים במילותיהם. כך מנחה הצירוף "ה' רעי **לא אחסר**" לקשור את המזמור לסיפור יציאת מצרים וההליכה במדבר, שם מצינו בדברי משה לישראל: "זה ארבעים שנה ה' אלקיך עמך, **לא חסרת דבר**" (דברים ב', יז). וכן בנחמיה ט', כא: "וארבעים שנה כְּלַכְלַתְם במדבר, **לא חסרו**". גם פסוק ה במזמורנו: "תערך לפני **שלחן**", מתקשר לתהלים ע"ח, יט: "וידברו באלקים, אמרו: ה'יכול אל **לערך שלחן במדבר?**", והכוונה לסעודה — למן שהוריד ה' לבני ישראל במדבר לכלכלם.

הקישור בין שני הפסוקים מתפרש בשמות רבה כ"ה, ז (ובפירוש מהרז"ו, שם), בדרך של אנאלוגיה ניגודית. בתהלים ע"ח, יט מצטטים ישראל מה שאמרו שונאיהם של ישראל כשיצאו ממצרים. אמרו: עתידים ישראל למות במדבר, ואמרו: "היכול אל לערך שלחן במדבר?". כנגד דברי השונאים אמרו ישראל בפרק כ"ג, ה: "תערך לפני שלחן נגד צררי". והיו האומות רואין את ישראל מסובין ואוכלין ומקלסין להקבי"ה, שנאמר "תערך לפני שלחן נגד צררי", זה המן, "דשנת בשמן ראשי", זה השליו, שהיה השליו עוף שמן מאוד. 'כוסי רזיה', זה הבאר. וכן במסכת יומא עו, כ"א: "מן שירד להם לישראל היה מתגבר ועולה עד שרואין אותו כל מלכי מזרח ומערב, שנאמר: 'תערך לפני שלחן נגד צררי'" (עוד ראה שוח"ט, וילקוט שמעוני תרץ-תרצג). ובתרגום ירושלמי, כ"ג, א: "ית עמיה במדברא, לא חסרו כולא".

דומה שגם בצירוף "על מי מְנַחֵת יְנַהֲלֵנִי... יְנַחֲנִי בְּמַעְגְלֵי צַדִּיק" (ב', ג) מוצפנים קישורים אל סיפור יציאת מצרים והכניסה לארץ המובטחת. נודעת, קודם כל, מילת "מנוחה" ככינוי לארץ ישראל ולבית המקדש. כביטוי נרדף לארץ המובטחת מצינו בדברים י"ב, יט: "כי לא באתם עד עתה אל המנוחה ואל הנחלה". ובתקבולת מצינו בבראשית מ"ט, טו: "וירא מנוחה כי טוב ואת הארץ כי נעמה". על האופן הזה, כשמוזכר משורר תהלים את קצת דור המדבר שלא ידעו את דרכי ה': "ארבעים שנה אקוט בדור, ואמר עם תעי לבב הם, והם לא ידעו דרכי" (תהלים צ"ה, ט), אומר הוא בדרך של תוכחה ומוסר: "אשר נשבעתי באפי, אם יבאון אל מנוחתי" (שם יב). כלומר, בגלל רעתם לא באו אל המנוחה, אל הארץ המובטחת, מתוך שהוא רומז לדברים י"ב, יט.

במלה 'מנוחתי' יש גם רמז למקום המקדש, כמו שנאמר: "זאת מנוחתי עדי עד" (תהלים קל"ב, יד). ומה שאמר בתהלים שם, ח: "קומה ה' למנוחתך", הייתה זו תפילה אותה אמרו נושאי הארון בשעה שהכניסו אותו אל קודש הקדשים.

"על מי מנוחות", עשוי על פי זה לרמוז על ההליכה אל הארץ המובטחת (יעלי במשמע 'אלי'; ראה, דרך משל, 'ואפנה על ימין או על שמאלי', בראשית כ"ד, מט. והרבה 'אלי משמשים בלשון 'עלי', ראה רש"י לבראשית ל"ז, לה).

עוד קישור מצוי בין הביטויים "על מי מנוחות ינהלני... ינחני במעגלי צדק", לבין ביטויים מקבילים בשירת הים: "נחית בחסוך עם זו גאלת, נהלת בעזרך אל נוח קדשך" (שמות ט"ו, יג). וההקשר הוא הלא להנחות ולנהל אל נוח קדשך.

ומה שנאמר בפסוק ג: "ינחני במעגלי צדק למען שמו", אכן מצינו בתפילות היחיד בקשות ותחינות שהיסוד הרעיוני בהם הוא "ה', עשה למען שמך". כגון בתהלים כ"ה, יא: "למען שמך ה', וסלחת לעוני כי רב הוא". וכן, "עשה למען שמך" (שם ק"ט, כא). ובתפילת ירמיהו בעד העם: "אם עונינו ענו בנו ה' עשה למען שמך" (ירמיהו י"ד, ז), ועוד.

רעיון כללי זה, שה' יושיע למען שמו, לובש צורה מיוחדת בכתובים הקשורים ליציאת מצרים. כגון בתפילת משה אחר מעשה העגל שבספר שמות (ל"ב, יא-ג), ובחומש דברים (ט', כו-כט). בחומש במדבר (י"ד, יג-טז) מובע הרעיון שמעשה גאולת מצרים מחייב את ה' להושיע את עמו בעתיד למען שמו. אותו הרעיון ובניסוחו המדויק נשנה במזמור ק"ו לגבי פרשת קריעת ים סוף גופה, לאמור: "אבותינו במצרים לא השכילו נפלאותיך, לא זכרו את רב חסדיך וימרו על ים בים סוף. ויושיעם למען שמו להודיע את גבורתו" (ק"ו, ז-ח). לפי דגם זה מסביר גם הנביא יחזקאל את עצם מעשה יציאת מצרים כשרשרת של ישועות שפעל ה' למען שמו: "ואעש למען שמי לבלתי החל לעיני הגויים אשר המה בתוכם אשר נודעת אליהם לעיניהם להוציאם מארץ מצרים" (יחזקאל כ', ח-ט). היסוד "עשה למען שמך", משתלב אפוא במסורת יציאת מצרים בשילובים שונים.

— ד —

יש שפירשו את מזמורנו כתפילה ומשאלה על העתיד, שיאמרו ישראל כן בצאתם מן הגלות (רד"ק). על מלך המשיח בצאת ישראל מן הגלות הזה הארוך (המאירי, ועיין שוח"ט כ"ג, ז), ונימקו את הפירוש מפני שהוא נסמך למזמור שלמעלה הימנו. רוצה לומר, במזמור כ"ב שבו תוארה כנסת ישראל, שאויבים מן הגויים רודפים אותה על אמונתה ובטחונה באלוקים. נסמך לו מזמור כ"ג שהוא תפילת הודיה של כנסת ישראל הבוטחת בה' ומהללת את מידת הרחמים שלו ואת גודל השגחתו בנו.

המזמור כמביע רעיון כללי על עבדי ה' העוזבים תאוות העולם והם שמחים בחלקם ויחשיבו לחם ומים כנגד כל תענוג ומטעמים, נזכר אצל ראב"ע (ה).

המזמור, בהיותו ערוך בלשון יחיד, מאפשר אמנם לפרשו כמבע של יחיד הנותן ביטוי לאושרו ולשלמות בטחונו בה, מתוך שימת דגש על חסדו של הקב"ה כמספק לו את כל צרכיו ומעניק לו מחסה והגנה מפני כל אויביו. יחד עם זאת השימוש במשלי הרועים והצאן כדי להפיק משמעויות מתיאור יחסי גומלין אידייליים בין רועה טוב ורחמן המשגיח על שלום צאנו תמיד, לבין צאן מרעיתו הנאמנים לו והמשליכים יהבם עליו, מעניק למזמור את אופיו הכללי, כמבטא את רחמיו של כל הבוטח בה, כדוגמת מה שפירשה הגמרא בפסחים ק"ח, ע"א, מדוע לדעת יהושע אומרים, 'ה' רועי, הוא הלל הגדול, מפני שהקב"ה יושב ברמו של עולם ומחלק מזונות לכל בריה ובריה. ימזמור לדוד ה' רועי, נדרש ומתפרש גם בזוהר, תרומה (דף קע, ע"א) כמבטא את חסדו של הקב"ה הזן ומפרנס את כל בני העולם.

הפרשנים המדגישים את הפן האוטוביוגרפי שבמזמורנו ומשרטטים בפירושיהם עיקרים בתולדות חיים אותם חרט דוד בפסוקי המזמור, בהכרח צריכים להשיב על השאלה, מדוע פסח דוד על עיקר מרכזי וטובע חותם בתולדותיו ולא נתן דימוי מתאים ליחסים בין ה' כמלך עליון לבין עצמו כמלך על ישראל. משל מה שזימר דוד לה' על כל התשועות אשר עשה לו מימי נעוריו, מתוך שהוא סוקר את קורותיו, הוא שר ומודה לה': "מגדיל ישועות מלכו ועשה חסד למשיחו לדוד ולזרעו עד עולם" (תהלים י"ח, נא), וכיוצא ב.

יש שמצאו אמנם במזמור עיקר חשוב זה בקורות דוד ודרשו את הפסוק "תערוך לפני שלחן" (ה) זה המלכות, "דשנת בשמן ראשי" (ה), נמשחתי על פיך למלך (שוח"ט, רש"י). ובלשון מלבי"ם (ה): "עתה מצייר עת משחו אותו בשמן כל ישראל למלך". וכן ספורנו ורש"י הירש: "דשנת", פעם אחת סכת את ראשי בשמן, פעם אחת נתת על ראשי — באמצעות שמואל — את ההקדשה ומאז לא ידעתי רע"י. משיחתו בשמן למלך, נתפרש כך, גם בגלל זמן העבר שהשתמש כאן המזמור: "דשנת", בעוד כלל המזמור נוקט בלשון עתיד.

שומה עלינו בכל אופן לזכור, כי התואר 'רועה' קשור לדוד משתי בחינות. כמי שאחז באומנות "רועה צאן" בפועל בנערותו. כך בעדות ישי אל שמואל על אודות בנו דוד: "והנה רעה בצאן" (שמו"א ט"ז, יא. וכן, שם, י"ז, טו). וכך דוד על עצמו בדברו אל שאול: "רעה היה עבדך לאביו בצאן" (שם י"ז, לד, ועוד). התואר 'רועה' נקשר לדוד גם ככינוי נרדף למלך על ישראל. כדוגמת מה שמצטטים שבטי ישראל את דברי ה' באומרם אל דוד: "ויאמר ה' לך אתה תרעה את עמי את ישראל ואתה תהיה לנגיד על ישראל" (שמו"ב ה', ב. וכן שם ז', ז וכן תהלים ע"ח, ע-עב), וכן יחזקאל ל"ד, כג, בדברי ה': "והקמתי עליהם רעה אחד, ורעה אתה, את עבדי דוד, הוא ירעה אותם והוא יהיה להן לרעה".

אופי המטאפורה הנקוטה במזמור כ"ג, במירקמה דימה דוד את עצמו לשה ואת ה' כרועה שלו, אינו תואם לתוארו של דוד כרועה לא מבחינת עיסוקו הממשי ואף לא להיותו רועה את ישראל במשמעות הרעיונית מטאפורית. בכל מקרה הלוא מצאנו בתנ"ך פיתוחים מטאפוריים של משלי הרועים והצאן בהם תוארו והומשלו היחסים שבין האל לבין המלך כיחסים שבין רועה לעליון, שהוא בעל העדר, לבין רועה שכיר, הנתון למרותו, אותו שכר בעל העדר לרעות את צאנו. כדוגמת יחזקאל ל"ד, י, יב, כג: "כה אמר ה' הנני אל הרעים דרשתי את צאני מידם והשבתים מרעות צאן, ולא ירעו עוד הרעים אותם — — — כבקרת רעה עדרו ביום היותו בתוך צאנו נפרשות, כן אבקר את צאני — — — והקמתי עליהם רעה אחד ורעה אתה, את עבדי דוד, הוא ירעה אתם והוא יהיה להן לרעה". וכן ירמיהו כ"ג, א-ד: "הוי רעים מאבדים ומפצים את צאן מרעיתי — — — והקמתי עליהם רעים ורעום".

אמנם כן, הדמיית דוד את עצמו לשה ואת ה' לרועהו אכן משקפת את התמונה האינטימית ועמדת הענווה המקורנת מן המזמור ומביעות באופן זה את הרעיון הבסיסי: להראות השגחת ה' בעבדיו הצדיקים ובטחונם בו. אך איננה תואמת למצבים הביוגרפיים של דוד. עיסוקו כרועה צאן ממש, והיותו רועה את ישראל, קורות ביוגרפיים אלו, אינם מוצאים את פירושם המטאפורי הקולע בהדמיית דוד לשה ואת ה' לרועהו. הרגיש בכך ר' יצחק עראמה (מובא ב"מקדש מעט", וב"מעם לועזי") ופירש: "מתוך שהוא משים בפי דוד הסבר מדוע לא דימה עצמו לרועה: ואמר דוד אע"פ שאני מלך על ישראל באמת גם אני – ה' רועה ויש לי מלך עלי. ומחדד עוד מדוע המשיל עצמו לשה: עיקר זה המזמור להגיד, כי אין המלוכה בישראל לאותו שיקרא מלך, כי לה' המלוכה". ובניסוח אחר אצל מהרי"ט (מובא ב"מקדש מעט"): "דימה עצמו לצאן כי גם במעמד נחות זה הלוא ה' רועי, שאני צאן של הקב"ה וה' רועי".

אפשר שהשאלה מדוע דימה עצמו דוד לצאן ולא פיתח תמונה מטאפורית בו היה ממשיך עצמו לרועה שכיר המודרך ומונחה על ידי בעל העדר – הקב"ה, עומדת ביסוד המדרש בשמות רבה נ"ט, ה': "דוד רוען של ישראל, שנאמר בשמו"ב ה', ב: 'אתה תרעה את עמי ישראל, מי הוא רועה של דוד, הקב"ה, שנאמר בתהלים כ"ג, א: 'ה' רעי לא אחר".

המזמור בפי דוד ביקש על פי זה להביע מתוך דגשות עמדה של שפלות רוח והתבטלות עצמית כלפי ה', מצד אחד הלוא היה מלך ורוען של ישראל, ואעפ"כ, באמת ה' רועי. פירוש מעין זה של הכוונה הרעיונית העומדת ביסוד מירקם הדימוי במזמור, תואמת לתכונות הענווה שנמצאו בדוד. כאלה הן מידות ענותנותו שבאו בפי דוד כעין דברי וידוי במזמור קל"א, א-ב, ופירושיהם בירושלמי, סנהדרין פ"ב, הלכה ד: "לא גבה לבני בשעה שהמשחני שמואל, ולא רמו עיני בשעה שהרגתי את גולית. ולא הלכתי בגדולותי, בשעה שהעליתי בארון. 'ובנפלאות ממני בשעה שהחזירוני למלכותי. 'כגמל עלי אמו, כגמל עלי נפשי חשוב הייתי בעיני כתינוק הזה שירד ממעי אמו ואינו יודע בגדולותי". ההתבטלות העצמית בעמדותיו לפני האל נאמרה בפיו במפורש בשמו"ב ז', יח: "מי אנכי ה' אלקים ומי ביתי כי הבאתני עד היום". ורבו המובאות המצביעות על שפלות רוחו של דוד: "היה מלך ואמר איני מלך, ה' המליכני. היה גיבור, ואמר איני גיבור. ירד למלחמה וניצח, ואמר לא מגבורתי נצחתי, אלא הוא עזרני, והוא הנצחני" (שוח"ט קמד, א).

הדגשות הזו שניתנה בתנ"ך למידת ענוותנותו של דוד, אם במסגרת מזמור המובע מפי דוד, ואם כמלווה בפועל את קורות חייו, דומה שביקשה, בין היתר, להעמיד את דוד כמלך האידיאלי ששיקף באישיותו ובמעשיו מידה חשובה ממשפט המלך "לבלתי רום לבבו" (דברים י"ז, כ).

בד בבד מהדהדת מבין שיטי המזמור הסתייגות כלשהי ממוסד המלוכה. לא רק שנמנע המזמור משימוש בתואר מלך לדוד או מהמשלתו לרועה, אלא התעלם ממוסד המלוכה ולא נתן ביטוי לתפילה – המשאלה המתבקשת שארמון המלך על משפטו ישב, או שכסא המלך יהיה נכון לפני ה' עד עולם, וכיו"ב. חסרון המשאלה הזו בולט על רקע משאלה אחרת לה העדיף המזמור לתת ביטוי מודגש בחתימת המזמור: "ושבתי בבית ה' לארך ימים" (ו).

הבנה מעין זו של משמעות המזמור הביע כבר ר' יצחק עראמה (ב"מקדש מעט", א). יכתב כי עיקר המזמור להגיד כי לה' המלוכה. ואמר דוד ה' רועי. לאמר, ירצה ישראל אין לו מלך באמת, כי אם השם יתברך". מלבי"ם בפירושו הסיק אף הוא כי במזמור מבטא דוד עמדה מסוייגת ממוסד המלוכה. הבטחון והשלווה האידיאלית הנסוכים על הויית המרעה על כל בחינותיה, תמונה אותה העמיד דוד במרכז המזמור כזכרון נעורים טובע

(המשך המאמר בעמ' 94)